Odnos maskulinosti, femininosti, androginosti i samopoimanja

Krištof, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:734180

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J. Strossmayera Osijek
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

ODNOS MASKULINOSTI, FEMININOSTI, ANDROGINOSTI I SAMOPOIMANJA

Diplomski rad

Ines Krištof

Mentor: doc.dr.sc. Silvija Ručević

Osijek, 2013.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....2

UVOD.....3

Samopoimanje.....3

Rodne uloge.....7

Odnos maskulinosti, femininosti, androginosti i psihološkog zdravlja.....9

Povezanost samopoimanja i rodnih uloga.....11

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....14

METODA.....15

REZULTATI.....17

RASPRAVA.....21

ZAKLJUČAK.....27

LITERATURA.....28

SAŽETAK

Naslov: Odnos maskulinosti, femininosti, androginosti i samopoimanja

Ispitivana je razlika u zavisnom i nezavisnom samopoimanju s obzirom na rodnu ulogu i spol kojem osoba pripada. Bem inventar spolne uloge (BSRI) i Skalu samopoštovanja za odrasle (ASSEI) ispunjavao je 101 student i 82 studentice. Sudionici su na temelju medijana na skalama maskulinosti i femininosti BSRI-a svrstani u jednu od četiri kategorije rodne uloge: maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu te se gledao njihov rezultat na skali zavisnog i nezavisnog samopoimanja. Rezultati su pokazali da postoje spolne razlike u samopoimanju u smjeru da muškarci postižu veći rezultat na skali nezavisnog samopoimanja, a žene na skali zavisnog samopoimanja. Između kategorija rodnih uloga postoje statistički značajne razlike u zavisnom i nezavisnom samopoimanju, odnosno maskulini i androgini sudionici postižu veće rezultate na skali nezavisnog samopoimanja od femininih i nediferenciranih sudionika, dok na skali zavisnog samopoimanja feminini i androgini sudionici postižu veći rezultat od maskulinih i nediferenciranih sudionika.

Ključne riječi: zavisno i nezavisno samopoimanje, rodna uloga, spol

Title: The relationship between masculinity, femininity, androgyny and self-concept

This paper studied the difference between dependent and independent self-concept, concerning the gender role and gender. Bem Sex-Role Inventory (BSMI) and The Adult Sources of Self-Esteem Scale (ASSEI) were filled by 101 male and 82 female students. The participants were classified in four categories, based on the median of the scales of masculinity and femininity of BSMI: masculine, feminine, androgynous, and undifferentiated and also, their score, on the scale of dependent and independent self-concept, was tracked. The results showed that there are gender differences between self-concept in the sense that men achieve a higher score on the scale of independent self-concept and women on the scale of dependent self-concept. There are statistically significant differences between the categories of gender roles in the dependent and independent self-concept, in other words, masculine and androgynous participants achieve higher scores on a scale of independent self-concept than feminine and undifferentiated participants, while on the scale of dependet self-concept feminine and androgynous participant achieve a higher score than masculine and undifferentiated participants.

Key-words: dependent and independent self-concept, gender role, gender

UVOD

Samopoimanje je središnji pojam teorija "selfa" i u psihologijskoj literaturi postoje velike varijacije u korištenju tog pojma. U našem jeziku taj se pojam nalaz pod sinonimima svijest o sebi, pojam o sebi, mišljenje o sebi, shvaćanje sebe, poimanje sebe. Zbog svoje složenosti samopoimanje se različito shvaća i interpretira te se u literaturi nalazi i pod terminima samopercepcija, slika o sebi, shema, samoodređenje (Bezinović, 1988; prema Zeba, 2006). Iako je prirodi pojma o sebi i rodnim razlikama u psihološkim procesima posvećeno dosta pažnje od strane teoretičara i istraživača, tek se posljednjih desetljeća istražuje njihov međuodnos. Pojam o sebi smatra se potrebnim za interpretaciju rodnih razlika u ličnosti, razvoju i ponašanju, te za razumijevanje interakcije između osobe i njenog socijalnog svijeta (Sherif, 1982., prema Cross i Madson, 1997).

Samopoimanje

Danas se samopoimanje definira kao organizirani set karakteristika crta, osjećaja, slika, stavova, sposobnosti i drugih psiholoških elemenata koje osoba pridaje sebi (Kobal, 2000; prema Marčič i Grum, 2011). Samopoimanje je važno za psihološku dobrobit jer su ljudi koji misle dobro o sebi i svojim sposobnostima učinkovitiji od osoba s negativnim samopoimanjem. Osim toga, pozitivno samopoimanje facilitira i neke druge aspekte psihološke dobrobiti kao što su sreća, motivacija, anksioznost, depresija i akademske težnje (Craven, Marsh i McInerney, 2008). Samopoimanje je u psihologiju uveo W.James 1890. godine. Prema Jamesu, samopoimanje ima dva aspekta, odnosno "Ja" koji se odnosi na subjektivan doživljaj postojanja i "Mene" koji se odnosi na empirijski pojam o sebi (tjelesni izgled, socijalni status, kognitivne sposobnosti). Početkom 20.stoljeća primjećujući utjecaj koji društvo ima na pojedinca C. H. Cooley (1912) uvodi pojam "socijalnog ogledala". Na temelju socijalnog ogledala osoba uči postupati predviđajući kako će na naše ponašanje reagirati drugi ljudi. Za samopoimanje je vrlo važno kako osoba zamišlja da je drugi prosuđuju jer o tome ovisi njeno samopoštovanje (Vasta, Haith i Miller, 1998). Erikson je umjesto termina "self" koristio terimin identitet i on je u sklopu psihoanalitičke teorije ukazao na značaj ega za ljudsko funkcioniranje. Prema njemu uloga ega se ne iscrpljuje regulirajući odnose između ida i superega već se ego razvija u sklopu kulturalnog konteksta unutar kojeg osoba formira svoj osobni identitet. Proces formiranja identiteta odvija se u stadiju krize identiteta (od 13. do 18. godine). Ukoliko osoba pozitivno riješi krizu petog stadija to će rezultirati pozitivnim samopoimanjem i visokim samopoštovanjem (Lacković –

Grgin, 1994). U sklopu humanističke psihologije veliki značaj istraživanju samopoimanja dao je C. Rogers koji je u svojoj kliničkoj praksi uvidio značaj samopoimanja za pojedinaca. Njegovi su klijenti često svoje stavove i probleme izražavali u terminima samopoimanja. Self je definirao kao organizirani, dosljedni, pojmovni geštalt, sačinjen od opažanja vlastitih osobina, od opažanja odnosa "mene" i drugih, kao i od drugih vidova života i vrijednosti koje se vezuju uz te opažaje (Fulgosi, 1987). Rogers je smatrao kako samopoimanje utječe na smjer ponašanja i da se sastoji od realnog samopoimanja koje se odnosi na to tko je osoba i što ona može te idealnog samopoimanja koje se odnosi na to kakva bi osoba željela biti. Ako je između te dvije komponente velika neusklađenost osoba će biti loše prilagođena (Fulgosi, 1987). Kognitivna psihologija također je dala svoj doprinos proučavanju samopoimanja. Kognitivni psiholozi usmjerili su se na unutarnje procese koji su povezani s čovjekovim usmjerenim ponašanjem. Prema njima, samopoimanje je organizirani konceptualni sustav, a svojim su istraživanjima pokušali objasniti kako je taj sustav nastao, koliko je trajan i promjenjiv te kako utječe na ljudsko ponašanje (Bezinović, 1988; prema Zeba, 2006).

Postoje četiri teorijska shvaćanja samopoimanja. Prema prvom se na samopoimanje gleda kao na jednodimenzionalni konstrukt. Prema drugoj teoriji samopoimanje se sastoji od faceta koje su hijerarhijski organizirane, treća teorija smatra da samopoimanje čini više međusobno nezavisnih faktora, dok četvrta teorija govori kako postoje relacije među facetama koje su inverzne (netko može imati nisko akademsko, a visoko tjelesno samopoimanje) (Lacković – Grgin, 1994). Većina se istraživača slaže kako je samopoimanje multifacetično, ali razlikuju se u navođenju broja faceta i njihovom međuodnosu. Jedan od razrađenijih i empirijski potvrđenih modela je model Shavelsona i suradnika (1976; prema Lacković – Grgin, 1994) koji pretpostavlja hijerarhijsku strukturu samopoimanja. Glavna odrednica tog modela je opće samopoimanje koje se sastoji od akademskog i neakademskog samopoimanja. U neakademsko samopoimanje ubrajaju se socijalno, emocionalno i tjelesno samopoimanje, a te komponente dalje obuhvaćaju specifične faktore. Shavelson smatra kako se samopoimanje formira na osnovi iskustva i interpretacije okoline, a ta je percepcija pod utjecajem vrednovanja pojedinca od strane značajnih drugih, potkrepljenja i njegovih atribucija vlastitog ponašanja. Prema modelu Shavelsona i suradnika samopoimanje ima sedam karakteristika: predstavlja organizirano, strukturirano iskustvo o sebi, sastoji se od faceta u koje pojedinac kategorizira informacije koje su specifične za njega i/ili za grupu kojoj pripada, hijerarhijski je organizirano, samopoimanje je stabilno i to tako da su facete bliže generalnom nivou stabilnije od onih koje se nalaze na nižim nivoima hijerarhije, razvija se tijekom života i postaje sve bogatije dimenzijama, ima

deskriptivnu i evaluativnu dimenziju, te se može dobro diferencirati od nekih drugih konstrukta (Lacković – Grgin, 1994).

Prema Miljković i Rijevac (1996; prema Sarilar, 2011) postoje tri dimenzije samopoimanja, odnosno znanje o sebi, očekivanje od sebe te vrednovanje sebe. Znanje o sebi pomaže nam da prihvatimo sebe onakvima kakvi jesmo. Ako nismo svjesni zbog čega smo u nečemu uspješni ili neuspješni, voljeni ili ne voljeni, da bismo promijenili ono što smatramo da kod nas nije dobro potrebno je posjedovati znanje o sebi. Pri tome je važno vidjeti sebe onakvima kakvi jesmo, a ne onakvima kakvi bismo htjeli biti (Miljković i Rijevac, 1996; prema Sarilar, 2011). Druga dimenzija samopoimanja je očekivanje od sebe koje se može pojaviti u obliku idealnog, očekivanog i stvarnoga ja. Idealno ja odnosi se na osobine koje bi osoba htjela imati, očekivano ja odnosi se na osobine za koje osoba i drugi ljudi oko nje smatraju da ih treba imati, dok se stvarno ja odnosi na osobine za koje sama osoba i ljudi oko nje vjeruju da ih ona posjeduje. Neusklađenost između različitih aspekata sebe uzrok je mnogih problema. Vrednovanje sebe treća je dimenzija samopoimanja koja donosi informacije o tome kakva smo osoba. Rezultat svakodnevnih procjena onoga što jesmo s onime što bismo željeli biti ili trebali biti je samopoštovanje (Miljković i Rijevac, 1996; prema Sarilar, 2011). Autori koji na samopoimanje gledaju kao na kognitivnu shemu u kojoj su organizirane informacije o sebi i koja kontrolira procesiranje informacija bitnih za identitet, samopoštovanje smatraju ključnim aspektom samopoimanja. U tom slučaju uloga samopoštovanja je suočavanje slike o sebi s vanjskim informacijama (Vasta i sur., 1998). Shavelson (1976; prema Brnić, 2002) smatra kako nema potrebe za razlikovanjem samopoimanja i samopoštovanja budući da je samopoimanje istovremeno i deskriptivno i evaluativno. U pojedinim situacijama osoba se istovremeno i opisuje i vrednuje (Lacković – Grgin, 1994). Način na koji se osoba doživljava i procjenjuje pod utjecajem je kulturalnih vrijednosti, ideala i strukture kojom je osoba okružena. U afričkim kulturama pojam o sebi je definiran položajem u obitelji ili klanu, u istočnim azijskim kulturama pojam o sebi se oblikuje ulogama i odgovornostima koje osoba ima prema drugima, dok se u zapadnim zemljama na osobu gleda odvojeno od društva. Među psiholozima se javila zabrinutost da je većina istraživanja samopoimanja vođena zapadnjačkom, individualističkom pretpostavkom o identitetu osobe. U zapadnim kulturama se na osobu gleda kao na nezavisan, autonomni entitet koji posjeduje jedinstveni skup internalnih atributa (osobina, sposobnosti, vrijednosti) i čije je ponašanje posljedica tih internalnih atributa (Markus i Kitayama, 1991; prema Cross i Madson, 1997).

Ta kulturalna ideologija rezultirala je razvojem teorije o zavisnom i nezavisnom samopoimanju. Osobama koje posjeduju nezavisno samopoimanje drugi nisu značajni u samodefiniciji njihova identiteta, dok su za osobe sa zavisnim samopoimanjem okolina u kojoj se nalaze i ljudi kojima su okruženi važan dio u interpretaciji njihovih osobnih iskustava (Markus i Kitayama, 1991; prema Worell, 2002). Prema nezavisnoj teoriji, samopoimanje se sastoji od pojma o sebi koji uključuje naš fizički izgled, inteligenciju, obrazovanje, sposobnosti, posjedovanje te želju za postignućem (Bakan, 1996; prema Marčič i Grum, 2011). Centralni princip za razvoj ovakvog pojma o sebi je "odjeljenje od ostalih". Primarne komponente ovog konstrukta su internalne osobine, vještine i atributi. Grupno članstvo i uloge te odnosi manje su važni za samodefiniciju (Markus i Kitayama, 1991; prema Cross i Madson, 1997). Osnovni cilj osobe s nezavisnim samopoimanjem je zadržati osjećaj autonomije i biti vjerodostojan svojim preferencijama, uvjerenjima i ciljevima. Ispunjavanjem tih ciljeva osoba poboljšava svoje samopoštovanje. Osobe s nezavisnim samopoimanjem žele stvarati veze s drugima, ali te veze često reflektiraju individualističke ciljeve. Odnosi s drugima osobama služe im kao zrcala za usporedbu te prilika za naglašavanje svoje jedinstvenosti i poboljšanje svojih osobina i sposobnosti (Maccoby, 1990; prema Cross i Madson, 1997). Za te osobe, individualna prava, ciljevi i želje su primarni temelj moralnih izbora. Ciljevi i potrebe društva, članovi obitelji ili drugi su sekundarni odnosno podređeni pojedincu (Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler i Tipton, 1985; Miller, 1984; Shweder i Bourne, 1984; prema Cross i Madson, 1997).

Mnoge kulture favoriziraju međuodnos pojedinca i društva. U tim kulturama u samoprezentaciju je utkana reprezentacija s bliskim drugima i socijalnim kontekstom te se kao rezultat toga razvija zavisno samopoimanje (Markus i Kitayama, 1991; prema Cross i Madson, 1997). Zavisno samopoimanje uključuje pojam o sebi u odnosu s drugim ljudima: popularnost, ljubaznost, odnos s obitelji, sa suprotnim spolom i drugima. Osoba sa zavisnim samopoimanjem aktivno traži odnose s drugima, obraća pozornost na potrebe drugih i ima želju za održavanjem i njegovanjem odnosa s drugima (Bakan, 1996; prema Marčič i Grum, 2011). Centralni princip koji vodi razvoj ovog konstrukta je povezivanje sebe s drugima. Osnovni cilj osoba sa zavisnim samopoimanjem je razviti odnose s drugima i zadržati povezanost. Samopoštovanje i samoučinkovitost kod osoba sa zavisnim samopoimanjem razvijaju se na temelju povezanosti s drugima, ponašanja i vještina koje pomažu osobi u uspostavljanju odnosa s drugima te na temelju sudjelovanja u uspjesima samoodređivanja drugih (Markus i Kitayama, 1991; Miller, 1986; prema Cross i Madson, 1997). Osobe sa zavisnim samopoimanjem naučene su da se prilagode potrebama grupe kojoj pripadaju te su im socijalni zadaci i obveze od velike važnosti i

često se smatraju odgovornima za grupne neuspjehe (Cross i Gore, 2003; prema Lloyd, Dunn i Hammer, 2009).

Rodne uloge

Značajan aspekt nečije osobnosti reflektiran je u načinu na koji se osoba doživljava kao muškarac ili žena. Maier (1978; prema Charlesworth, 2010) je izjavio kako mlade osobe počinju primjećivati spol i druge razlike u ulogama u svojoj okolini, a koje utječu na njihovu samodefiniciju i smjer koji moraju slijediti ovisno o socijalnim zahtjevima društva. Djevojke se moraju identificirati sa ženama, a mladići sa muškarcima. Svatko od njih mora prihvatiti ponašanja koje društvo smatra prikladnima za muškarce i žene. Od 1970-tih postoji rastuća zabrinutost da su očekivanja koja postoje za muškarce i žene stereotipna, odnosno da društvo posjeduje set uvjerenja o muškarcima i ženama koja ne moraju nužno biti točna, pravedna i potrebna (Charlesworth, 2010).

Rod je društveni konstrukt koji obuhvaća biološke i socijalno uvjetovane razlike između muškaraca i žena i širi je od spola. To je društveno oblikovanje biološkog spola, određeno shvaćanjem djelovanja, uloge i zadataka koji se u određenom društvu pripisuju muškarcima i ženama (Lithander, 2000; prema Jugović, 2004). Rodne uloge obuhvaćaju širok spektar obilježja, od stavova i ponašanja do osobina ličnosti vezanih uz rod i mogu se opisati kao skup očekivanja o ponašanju žena i muškaraca (Lithander, 2000; prema Jugović, 2004). Iz perspektive psihologije ličnosti, rodne uloge se očituju u poimanju nekog pojedinca kao muževnog ili ženstvene, odnosno manifestiraju se u psihološkim karakteristikama maskulinosti i femininosti (Deaux i Lafrance, 1998; prema Šojat, 2007). Maskulinost se još naziva i instrumentalnost te uključuje ponašanja i stavove kao što su kompetencija, nezavisnost i agresija. Femininost koja se još naziva i ekspresivnost uključuje stavove i ponašanja kao što su submisivnost, zavisnost, kooperativnost, briga za druge (Constantinople, 1973; Spence, Helmreich, 1980; Bem, 1981; Williams, Best, 1982; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008). Maskuline crte uključuju snagu, hrabrost, neovisnost, kompetitivnost, ambicioznost i agresiju. U feminine kvalitete se ubrajaju emocionalna osjetljivost, strpljenje, oprez, brižnost, pasivnost i zavisnost. Muškarce se uči da više vrednuju moć, a žene interpersonalne odnose. Životne promjene u maskulinosti i femininosti pridobile su i teorijsku i empirijsku pažnju u psihologiji. Neki teoretičari smatraju da su rodno prepoznatljiva psihološka obilježja dinamična i da se mijenjaju tijekom života. Pleck (1975; prema Hyde, Krajnik i Skuldt – Niederberger, 1991)

smatra da je razvoj rodnih uloga usporedan kognitivnom razvoju. Djeca stječu informacije o rodnim ulogama kroz tri faze, krećući se od amorfne i neorganizirane koncepcije rodnih uloga do vrlo rigidne konceptualizacije odgovarajućih rodnih ponašanja i na posljetku do faze fleksibilnosti u normama rodnih uloga što rezultira androginošću. Rebecca, Hefner i Oleshansky (1976; prema Hyde, Krajnik i Skuldt – Niederberger, 1991) proširili su Pleckov model. Njihov posljednji stupanj razvoja rodnih uloga je transcendencija rodne uloge koja nadilazi androginost. Pojedinci u ovoj fazi koriste ponašanje koje je najprikladnije u danoj situaciji neovisno o rodnim ulogama.

Stajalište prema kojem su maskulinost i femininost dvije odvojene dimenzije smatra kako je androgina osoba netko tko posjeduje brojne poželjne maskuline i feminine karakteristike. Brojna istraživanja pokazala su kako androgine osobe postoje, te da su vrlo popularne, dobro prilagođene i prilagodljivije širokom spektru okolinskih zahtjeva od stereotipno rodno tipiziranih osoba (Shaffer, 2009). Bem i suradnici (1975; prema Powell, 2011) su pronašli da je androginost povezana s visokim samopoštovanjem, fleksibilnijim odgovorima na određene stereotipno muške ili ženske situacije i mnogim drugim pozitivnim faktorima. U kulturama u kojima se individualizam visoko vrednuje, androginost je poželjna jer izbjegava ovisnost o članovima suprotnog spola. U kulturama gdje se vrednuje suradnja i međuovisnost članova, androginost se ne smatra bitnim psihološkim konceptom (Hampson, 1988).

Terman i Miles (1930; prema Brnić, 2002) razvili su koncepciju maskulinosti i femininosti kao suprotne krajeve jedne dimenzije i ujedno konstruirali prvu skalu za mjerenje tih konstrukta. Osoba je manje ili više feminina odnosno maskulina, nikako oboje. Ovakvim se shvaćanjem smatralo da je femininost normalna kod žena, a maskulinost kod muškaraca, dok se inverzija smatrala znakom psihopatologije. Taj je model poznat kao model kongruencije zbog pretpostavke kako su opća prilagodba i psihološko zdravlje osobe kongruentni s rodnom ulogom i biološkim spolom osobe (Pervin, 1990; prema Brnić, 2002). U skladu s tom pretpostavkom prva je skala za mjerenje maskulinosti i femininosti sadržavala čestice za koje je utvrđeno da razlikuju žene od muškaraca. Korelacije među subskalama upitnika bile su niske, a i sama faktorska struktura upitnika pokaza se mnogo složenijom od početne pretpostavke o jednodimenzionalnosti (Pervin, 1990; prema Brnić 2002). Zbog nemogućnosti provjere postavki o maskulinosti i femininosti kao suprotnostima te nepostojanju teorijske podloge za objašnjavanje dobivenih razlika, pretpostavka o maskulinosti i femininosti kao globalnim kategorijama nije se pokazala točnom, pa se početkom sedamdesetih bipolarno shvaćanje napušta i javlja se dvodimenzionalna koncepcija maskulinosti i femininosti. Maskulinost i

femininost su prema ovoj koncepciji dva nezavisna konstrukta i njihova se dihotomija temelji na instrumentalnosti – ekspresivnosti. Muškarci se prvenstveno karakteriziraju instrumentalnim, a žene ekspresivnim osobinama. Prema tome, kod muškaraca prevladava osjećaj za djelovanje, izražen kroz asertivnost i samo – ekspanzivnost, a kod žena prevladava osjećaj za zajedništvo, praćen nesebičnošću i potrebom za identifikacijom s drugima (Helmreich i Spance, 1979; prema Šojat, 2007). Te osobine instrumentalnosti i ekspresivnosti povezuju se s maskulinosti i femininosti i prema dualističkom shvaćanju smatra se kako one mogu biti nezavisno razvijene kod oba spola. Ovaj pristup polazi od sociokulturalne definicije rodnih uloga kao skupa karakteristika koje društvo smatra poželjnima za muškarce i žene. Očekivanja koja su sadržana u društvenim vrijednostima utječu na razvoj ličnosti i samopoimanje (Spence, Helmreich i Stapp, 1975; prema Brnić 2002). U okviru ovog pristupa nastali su neki od najpoznatijih i najkorištenijih mjernih instrumenta za procjenu maskulinosti i femininosti pojedinaca: Bemov inventar spolne uloge (BSRI – Bem Sex Role Inventori, Bem, 1974) i Upitnik osobina ličnosti (PAQ – Personal Attributes Questionnaire; Spence, Helmreich i Stapp, 1975).

Odnos maskulinosti, femininosti i psihološkog zdravlja

Novonastala dvodimenzionalna koncepcija potakla je tako niz istraživanja koja su rezultirala nastankom tri teorijska modela o odnosu maskulinosti, femininosti i psihološkog zdravlja: model androginosti, model maskulinosti i diferencirani aditivni model androginosti.

Bem (1975; prema Brnić, 2002) smatra kako zdravi muškarci i žene posjeduju slične karakteristike i uvodi pojam androginost. Androgina osoba iskazuje i maskulina i feminina ponašanja, ovisno o situaciji u kojoj se nalazi. Na temelju tog shvaćanja kreiran je model androginosti prema kojem su psihološki najzdravije androgine osobe, odnosno one koje istovremeno posjeduju i maskuline i feminine osobine koje im omogućavaju da spremno reagiraju maskulino i feminino ovisno o zahtjevima okoline. Ovaj model ima dvije varijante: aditivni model prema kojem androginost ne predstavlja poseban konstrukt, već samo istovremeno posjedovanje maskulinih i femininih osobina u visokoj, te interaktivni model prema kojem je androginost koncipirana kao interakcijski efekt maskulinosti i femininosti koje variraju u različitim razinama (Spence, Helmreich i Stapp, 1975; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008). Bem (1975; prema Brnić, 2002) je na temelju rezultata na skalama maskulinosti i femininosti na upitniku BSRI (Bem Sex Role Inventori, Bem, 1974) sudionike svrstala u tri kategorije: maskuline, feminine i androgine. Spence i suradnici su iste godine na temelju

medijana podijelili sudionike u četiri kategorije, odnosno one imaju niski rezultat i na skali maskulinosti i na skali femininosti, sudionike koji imaju visoki rezultat i na skali maskulinosti i na skali femininosti, sudionike koji imaju visoki rezultat na skali maskulinosti i niski rezultat na skali femininosti te na sudionike koji imaju niski rezultat na skali maskulinosti i visoki rezultat na skali femininosti. Pronađeno je kako se te četiri skupine međusobno razlikuju u samopoštovanju te da najviši rezultat postižu sudionici čiji je rezultat iznad medijana i na skali maskulinosti i na skali femininosti (Spence, Helmreich i Stapp, 1975; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008). Te je nalaze 1977. potvrdila i Bem te se na temelju tog androginosti nadalje definira kao posjedovanje maskulinih i femininih osobina u visokoj mjeri, a podjela po medijanu postaje standardni obrazac za klasifikaciju sudionika u četiri rodne uloge: maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu. Daljnja su istraživanja samo djelomično potvrdila postavku o androginosti kao najpoželjnijem statusu. Istraživači su otkrili kako nije androginost ta koja je povezana s mentalnim zdravljem već prisutnost maskulinih osobina. Tako je iz istraživanja modela androginosti nastao model maskulinosti (Willemsen, 1987; prema Marušić i Bratko, 1998).

Prema modelu maskulinosti, maskuline karakteristike najviše pridonose psihološkom zdravlju budući da se više vrednuju u društvu i izazivaju više socijalnih nagrada u svakodnevnom životu (Whitley, 1984; prema Marušić i Bratko, 1998). Taylor i Hull (1982, prema Brnić, 2002) meta – analizom pokazali su konzistentniju povezanost maskulinosti s mjerama psihološkog zdravlja nego femininosti. Long (1986; prema Carducci, 2009) je na različitim skupinama žena ispitivao odnos samopoštovanja, maskulinosti i femininosti i dobio da je maskulinost prediktor samopoštovanja i kod zaposlenih žena, žrtava obiteljskog nasilja, studenticama i klijenticama centra za psihološku pomoć.

Marsh (1987; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008) predlaže diferencirani aditivni model androginosti prema kojem je maskulinost prediktivnija za varijable u instrumentalnoj domeni, a femininost za varijable koje spadaju u interpersonalnu domenu. U suradnji s Byrneom (1991; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008) istražujući multidimenzionalne mjere samopoimanja, Marsh i Byrne dobivaju jaku pozitivnu povezanost između femininosti i aspekata samopoimanja koji se tiču međuljudskih odnosa. Ward (2000; prema Brnić, 2002) je koristeći multidimenzionalne mjere samopoimanja dobio da maskulinost i femininost značajno pridonose osobnom i društvenom aspektu samopoimanja. Hegelson (1994; prema Mueller, Conway Dato-On, 2008) pregledom literature pokazuje da je maskulinost najjače povezana s indikatorima psihološkog zdravlja (visoko samopoštovanje, niska razina depresije i anksioznosti), a

femininost s faktorima koji utječu na zadovoljstvo međuljudskim odnosima kao npr. većom društvenošću, dobivanjem podrške od strane bračnog partnera i traženjem socijalne podrške.

Brojna istraživanja odnosa rodnih uloga i psihološkog zdravlja pokazuju da androgini i maskulini ispitanici postižu bolje rezultate u mjerama psihološkog zdravlja i prilagodbe, dok su nediferencirano kategorizirani ispitanici na tim mjerama najlošiji (Marušić, 1994; prema Skok, 2006). Budući da su i samopoimanje i rodna uloga s kojom se osoba identificira važni za razvoj samopoštovanja i psihološko zdravlje osobe, važno je razumjeti njihov međuodnos i utjecaj.

Povezanost samopoimanja i rodnih uloga

Budući da je "ja" kulturalni produkt, odnos između roda i zavisnog i nezavisnog samopoimanja mijenja se kroz vrijeme. S obzirom na socijalizaciju muškaraca i žena u našem društvu za očekivati je kako će žene imati razvijeniji zavisni pojam o sebi od muškarca. Mnogobrojni socijalni utjecaji promoviraju neovisan način razmišljanja, osjećaja i ponašanja za muškarce i relacijski način razmišljanja, osjećaja i ponašanja za žene. Na primjer, roditelji više razgovaraju o emocijama sa svojim kćerima predškolske dobi nego sa sinovima, pa se različito naglašava važnost osjećaja kćerima i sinovima (Fivush, 1992; prema Cross i Madson, 1997). Oko treće godine života djevojčice i dječaci uključuju se u interakciju sa spolno segregiranim grupama. Te grupe karakteriziraju neke značajke: skupine dječaka karakterizira konkurentnost, gruba igra i demonstracija dominacije dok grupe djevojčica karakteriziraju intimna prijateljstva, suradnja i napor za održavanjem društvenih odnosa (Maccoby, 1990; prema Cross i Madison, 1997). U kasnijem djetinjstvu roditeljska uvjerenja o rodnim ulogama utječu na njihov izbor kućanskih poslova za djecu pa se tako djevojčicama češće nego dječacima dodjeljuje skrb o djeci, a dječacima su često zadaju zadaci van kućanstva i dozvoljava im se više slobode i nezavisnosti (Hoffman, 1991; prema Cross i Madison, 1997). Nakon djetinjstva muškarci i žene sudjeluju u društvu na različite načine, rodno društvene uloge, iskustva i zanimanja, učvršćuju različite vještine i sposobnosti kod muškaraca i žena. U većini društava žene će vjerojatnije biti odgovorne za odgoj djece i češće se nalaze u njegujućim ulogama nego muškarci. Žene prema tome imaju veću tendenciju razviti brigu za druge i povezanost s njima, nego muškarci (Chodorow, 1978; Eagly, 1987; prema Cross i Madison, 1997). Žene osiguravaju više socijalne podrške za druge od muškaraca i često se smatraju odgovornima za održavanje odnosa s drugima. Muškarci i žene žive unutar konteksta neovisnosti ili međuovisnosti, prema tome njihovi ciljevi, aktivnosti, planovi, interakcije, vrijednosti i sam pojam o sebi neprestano se

oblikuju tim kontekstima. Iako postoje velike varijacije unutar spolova u stupnju u kojem samopoimanje utječe na rodne stereotipe i društvene uloge, pretpostavlja se kako žene imaju veću vjerojatnost razviti zavisno samopoimanje, a muškarci nezavisno samopoimanje (Oyserman i Packer, 1996; prema Cross i Madison, 1997).

Što se tiče rodnih uloga koje osobe usvajaju, nalazi prethodnih istraživanja (Bem i Watson, 1976; Boldizar, 1991; prema Carducci, 2009) navode na zaključak kako će androgine osobe zbog svoje fleksibilnosti u jednakoj mjeri posjedovati zavisni i nezavisni pojam o sebi. Istraživanja su pokazala kako su maskuline i androgine osobe neovisnije u situacija socijalnog pritiska nego feminino tipizirane osobe, ali su feminine i androgine osobe brižnije u interakciji s djetetom od maskulino tipiziranih osoba. Androgine osobe pokazale su se fleksibilnima u izvođenju velikog opsega radnji i igara stereotipno povezanih sa svojim ili suprotnim spolom. Spolno tipizirane osobe preferiraju izvođenje zadataka i igri stereotipno povezanih s njihovim spolom i dobri su u izvođenju tih zadataka (Bem i Watson, 1976; prema Carducci, 2009). U interpersonalnim odnosima također postoje dokazi u prilog androginim osobama u djetinjstvu i adolescenciji. Pri tome, androgine osobe vršnjaci doživljavaju popularnijima i prilagođenijima nego osobe koje su tradicionalno spolno tipizirane (Boldizar, 1991; prema Carducci, 2009). Maskulino tipizirane pojedince karakteriziraju crte i ponašanja tipično asocirana s muškarcima npr. neovisnost i kompetitivnost, dok feminino tipizirane pojedince karakteriziraju osobine i ponašanja koja se tipično povezuju sa ženama npr. nježnost i izražavanje osjećaja. Maskulino tipizirani i androgin pojedinci imaju bolju sliku o sebi budući da se maskuline crte koje posjeduju vrednuju više u društvu orijentiranom na postignuća, dok se feminino tipizirane osobe vide bolje u terminima osobina povezanih s interpersonalnim odnosima (Carducci, 2009).

Pojam o sebi u velikoj mjeri utječe na naš život, odnosno određuje koje ćemo životne događaje smatrati važnima, što ćemo poduzeti, koje ćemo ciljeve pokušati dostići, hoćemo li biti zadovoljni onim što smo učinili, koji će događaji za nas biti stresni i kako ćemo reagirati na njih (Miljković i Rijevac, 1996; prema Sarilar, 2011). Na vrlo sličan način rodni identitet koji je osoba usvojila utječe na njezin daljnji život. Utječe na aktivnosti koje će osoba izabrati, način na koji će se izražavati, osobe s kojima će se družiti, ciljeve koje će smatrati da treba ispuniti itd.

Uvid u rodni identitet koji osoba posjeduje može nam mnogo reći o društvu u kojem je osoba odgajana i sredini u kojoj živi. Antropološka istraživanja Margaret Mead (1935; prema Brnić, 2002) pokazala su da ono što se u nekom društvu smatra maskulinim, odnosno tipično muškim ili femininim, ne mora se takvim smatrati i u nekom drugom društvu. Određena ponašanja se različito vrednuju u određenim društvima te preko rodne uloge kao dijela

socijalizacije društvo utječe na formiranje ličnosti pojedinca. Istraživanja i razvoj metodologije u posljednjih desetak godina rezultirali su prepoznavanjem samopoimanja kao snažnog regulatora mnogih aspekata ljudskog ponašanja. Samopoimanje usmjerava percepciju, pamćenje i zaključke o sebi i drugima. Također pojam o sebi zbog svoje važnost za psihološku dobrobit i maksimaliziranje ljudskih potencijala pruža brojne informacije o socijalnim problemima našeg vremena. Carolyne Sherif (1982; prema Cross i Madson, 1997) smatra kako je pojam o sebi potreban za interpretaciju rodnih razlika, jer ukoliko se njegov utjecaj na razlike u rodno specifičnom ponašanju ignorira tada se pojedinca ne promatra cjelovito već fragmentiranog na asortiman interpersonalnih stavova, motiva i atribucija. Zavisno i nezavisno samopoimanje odražavaju ekspresivne i instrumentalne osobine koje prema tradicionalnom stereotipnom stajalištu pripadaju ženama i muškarcima. Smatra se da žene posjeduju ekspresivne osobine, a muškarci instrumentalne. Ovim istraživanje doprinijeti će se uvidu o utjecaju socijalizacije na formiranje rodnog identiteta pojedinca, odnosno je li došlo do promjene u percipiranim rodnim ulogama kod muškaraca i žena ili je njihovo ponašanje još uvijek u skladu sa stereotipnim rodnim ulogama. Također dobiti ćemo i informacije je li percipirana rodna uloga u skladu sa zavisnim i nezavisnim samopoimanjem koje je vrlo dobar pokazatelj društvene klime i stava prema tome što se smatra maskulinim, a što femininim osobinama.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj

Cilj ovog rada bio je ispitati odnos zavisnog i nezavisnog pojma o sebi i rodnih uloga, odnosno maskulinosti, femininosti i androginosti, kao i eventualne spolne razlike u samopoimanju i njegovim dimenzijama.

Problemi

1. Ispitati spolne razlike u samopoimanju i njegovim dimenzijama.

2. Ispitati razlike među pojedinim rodnim kategorijama u samopoimanju i njegovim dimenzijama.

Hipoteze:

1. Muškarci će imati izraženiji nezavisni pojam o sebi, a žene izraženiji zavisi pojam o sebi.

2. Androgini i maskulini sudionici imat će izraženiji nezavisni pojam o sebi od femininih i nediferenciranih sudionika.

METODA

Sudionici

U istraživanju su sudjelovali studenti druge i treće godine preddiplomskog studija na Građevinskom i Ekonomskom fakultetu u Osijeku. Ukupno su prikupljeni odgovori 183 sudionika raspona godina od 19 do 27. Prosječna dob sudionika bila je 21, 03 godina (*SD* = 1,365). U ukupnom uzorku bilo je 44,8% žena (*n* = 82) i 55,2% muškaraca (*n* = 101). Prosječna dob muškaraca iznosila je 20,86 godina (*SD* = 1,312), a žena 21,23 godina (*SD* = 1,410). Budući da stariji sudionici imaju tradicionalnije poimanje rodnih uloga (Kulik, 2002; prema Šojat, 2007), dob se smatra važnom varijablom za rodne uloge. Veliki dobni raspon može rezultirati razlikama u poimanju rodnih uloga. Sudionici ovog istraživanja nalaze se unutar raspona od osam godina što se ne smatra značajnom generacijskom razlikom. Obrazovanje se također smatra vrlo važnom varijablom povezanom sa rodnim ulogama. Više obrazovanje povezano je s manje tradicionalnim poimanjem rodne uloge (Kulik, 2002; prema Šojat, 2007).

Analizom školske spreme roditelja najviše je onih čiji roditelji imaju srednju stručnu spremu, nakon čega slijede oni čiji roditelji imaju visoko stručnu spremu. Što se tiče obrazovanja očeva, 49,2 % je onih sa srednjom stručnom spremom i 22,4% onih sa završenim fakultetom. Najveći broj sudionika ima majke sa srednjom stručnom spremom 61,7%, te potom majke sa završenim fakultetom 14,8%.

Postupak

Istraživanje je provedeno na fakulteta prije početka predavanja. Sudionicima je ukratko objašnjena svrha istraživanja. Rečeno im je kako se ovim istraživanjem nastoji ispitati način na koji sebe doživljavaju. Sudionicima je objašnjeno kako je sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i anonimno te da u svakom trenutku mogu odustati. Ukratko su im predstavljeni mjerni instrumenti, odnosno način njihova ispunjavanja. Sudionici su po završetku predstavljanja mjernih instrumenta zamoljeni da prije samog ispunjavanja još jednom pročitaju uputu te da budu što iskreniji. Vrijeme ispunjavanja upitnika nije bilo ograničeno i trajalo je oko 20 minuta.

Mjerni instrumenti

U istraživanju je korišten Inventar Spolnih uloga (BSRI; Bem, 1974) i Skale samopoštovanja za odrasle (ASSEI; Elovson i Fleming, 1989).

Inventar Spolnih uloga sadrži tri skale: skalu maskulinosti, femininosti koje mjere ta dva konstrukta te skalu socijalne poželjnosti. Svaka skala sadrži po 20 čestica. Zadatak sudionika je da na skali od sedam stupnjeva odgovori u kojoj je mjeri svaka od osobina prisutna kod njega, pri čemu 1 označava "nikada ili gotovo nikada", a 7 "uvijek ili gotovo uvijek". Rezultat sudionika na svakoj skali izražen je u obliku prosječne samoprocjene na toj skali. Rezultati na skalama maskulinosti i femininosti pokazuju u kojoj mjeri se osoba opisuje maskulinim, odnosno femininim karakteristikama. Rezultat na skali socijalne poželjnosti govori u kojoj mjeri se osoba opisuje u socijalno poželjnom smjeru. Na temelju medijana na skalama maskulinosti i femininosti ispitanici se svrstavaju u četiri kategorije spolne uloge: maskulinu (visoka M-niska F), femininu (niska M-visoka F), androginu (visoka M-visoka F) i nediferenciranu (niska M-niska F). Test-retest koeficijenti pouzdanosti obje skale iznose 0,90 (Bem, 1974), dok se koeficijenti pouzdanosti tipa interne konzistencije kreću od 0,83 do 0,89 za skalu maskulinosti i od 0,80 do 0,82 za skalu femininosti. U ovom istraživanju utvrđen je alpha koeficijent pouzdanosti od 0,84 za skalu maskulinosti i 0,65 za skalu femininosti. Skala socijalne poželjnosti ima pouzdanost od $\alpha = 0,53$.

Samopoimanje se ispitivalo pomoću Skale samopoštovanja za odrasle (ASSEI; Elovson i Fleming, 1989) koja se fokusira na zavisni i nezavisni pojam o sebi. ASSEI-em se ispituje važnosti i zadovoljstvo različitim aspektima pojma o sebi koji su bitni za samopoštovanje. Pri tome je zadatak sudionika da za svaki od navedenih 20 aspekata na skali od 11 stupnjeva procijeni zadovoljstvo i važnost istog. Navedeni aspekti obuhvaćaju nekoliko dimenzija pojma o sebi, odnosno, fizički, socijalni, etnički, religijski, intelektualni i odnosi s drugim ljudima. Upitnik se sastoji od dva faktora kojima se mjere zavisni i nezavisni pojam o sebi. Za potrebe ovog istraživanja sudionici su procjenjivali samo zadovoljstvo različitim aspektima samopoimanja. Cronbachov alfa za cijeli upitnik iznosi $\alpha = 0,85$, za zavisni pojam o sebi $\alpha = 0,83$, a za nezavisni pojam o sebi $\alpha = 0,70$ (Elovson, Fleming, 2008). U ovom istraživanju dobivena je pouzdanost od $\alpha = 0,78$ za cijeli upitnik, $\alpha = 0,77$ za nezavisni pojam o sebi i $\alpha = 0,68$ za zavisni pojam o sebi. Skala samopoštovanja za odrasle se izvorno nalazi na engleskom jeziku, ali je za potrebe ovog istraživanja prevedena na hrvatski jezik.

Od sociodemografskih podataka od sudionika je traženo da navedu dob, spol, fakultet koji pohađaju i školsku spremu oca i majke.

REZULTATI

Kolmogorov – Smirovljevim testom utvrđeno je da se distribucije rezultata na obje skale BSRI ne razlikuju statistički značajno od normalne distribucije. S obzirom na to izračunate su aritmetička sredina i standardna devijacija na skalama BSRI. Rezultati su prikazani u tablici 1.

Tablica 1. Aritmetičke sredine i standardne devijacije na skalama maskulinosti i femininosti dobivenih putem BSRI.

Skale		Žene	Muškarci
Skala femininosti	M	7,174	6,663
	SD	7,93	8,26
Skala maskulinosti	M	6,526	7,261
	SD	9,81	8,52

Na temelju zajedničkog medijana na skalama femininosti (Cf = 69) i maskulinosti (Cm = 70), sudionici su svrstani u četiri rodne kategorije : maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu. Zastupljenost muškaraca i žena u pojedinoj rodnoj kategoriji prikazana je u tablici 2.

Tablica 2. Frekvencije i postotci muškaraca i žena u pojedinim kategorijama rodne uloge

		Maskulini	Feminini	Androgini	Nediferencirani	Ukupno
Spol	Ž	10 (12,2%)	35 (42,7%)	16 (19,5%)	21 (25,6%)	82 (100%)
	M	45 (44,6%)	14 (13,9%)	19 (18,8%)	23 (22,8%)	101 (100%)
	Ukupno	55 (30,1%)	49 (26,8%)	35 (19,1%)	44 (24,0%)	183 (100%)

Analiza frekvencija prikazanih u tablici 2. pokazala je da se studenti i studentice razlikuju po zastupljenosti u pojedinim rodnim kategorijama. Studenti se većinom klasificiraju kao maskulini i nediferencirani, a studentice kao feminine i nediferencirane. Najmanje sudionika nalazi se unutar rodne kategorije suprotne biološkom spolu.

Kako bi se odgovorilo na postavljene probleme provedena je dvosmjerna analiza varijance (2 x 4) u kojoj su spol i pripadnost pojedinoj rodnoj kategoriji (maskulini, feminini, androgini i nediferencirani) uključeni kao nezavisne varijable, dok su nezavisno i zavisno samopoimanje korišteni kao zavisne varijable. U tablici 3. prikazani su deskriptivni podaci o nezavisnom i zavisnom samopoimanju kod muškaraca i žena te kod različitih rodnih kategorija. Dvosmjernom analizom varijance utvrđeni su statistički značajni glavni efekti spola na razini od $p < 0,05$, [F (2, 174) = 4,010, p = 0,020] i pripadnosti pojedinoj rodnoj kategoriji na razini značajnosti od $p < 0,05$, [F (6, 350) = 7,693, p = 0,000] dok se njihova interakcija nije pokazala značajnom [F (6, 350) = 0,647, p = 0,692].

Glavni efekt spola govori nam da se bez obzira na usvojenu rodnu ulogu studenti i studentice razlikuju značajno u samopoimanju. Daljnjom provjerom dobivenih razlika utvrđeno je kako se sudionici razlikuju statistički značajno na razini od $p < 0,05$ u zavisnom samopoimanju [F (1, 96) = 7,653, p = 0,006]. Pretpostavka je bila kako će muškarci imati izraženiji nezavisni pojam o sebi od žena, a da će žene imati izraženiji zavisni pojam o sebi od muškaraca. Iz tablice 3. vidimo da žene postižu veći prosječni rezultat (M = 34,48; SD = 3,608) od muškaraca (M = 32,25; SD = 3,925) na skali zavisnog samopoimanja. Na temelju tih podataka zaključujemo kako žene imaju izraženiji zavisni pojam o sebi od muškaraca.

Tablica 3. Aritmetička sredina i standardna devijacija za skale zavisnog i nezavisnog samopoimanja dobivene putem ASSEI

SKALA		ŽENE	MUŠKARCI
Nezavisno samopoimanje	M	47,09	46,94
	SD	5,299	5,646
Zavisno samopoimanje	M	34,48	32,25
	SD	3,608	3,925

Glavni efekti kategorije rodne uloge pokazao se također statistički značajnim na razini od $p < 0,05$, [F (6, 360) = 7,693, p = 0, 000], dakle sudionici različitih rodnih uloga razlikuju se statistički značajno u nezavisnom i zavisnom samopoimanju. Scheffeovim testom napravljena je post hoc obrada dobivenih razlika i utvrđeno je kako se androgini sudionici razlikuju statistički značajno od femininih (androgini / feminini = 4,33, $p < 0,05$) i nediferenciranih sudionika (androgini / nediferencirani = 4,53, $p < 0,05$) u nezavisnom samopoimanju. Androgini sudionici

postižu veći prosječni rezultat (M = 49,37; SD = 6,748) na skali nezavisnog samopoimanje od femininih (M = 45,63; SD = 5,400) i nediferenciranih sudionika (M = 44,95; SD = 5,158). Maskulini sudionici statistički se značajno razlikuju u nezavisnom samopoimanju od femininih (maskulini / feminini = 3,23, $p < 0,05$) i nediferenciranih sudionika (maskulini / nediferencirani = 3,43, $p < 0,05$). Maskulini sudionici postižu veći prosječni rezultat (M = 48,38; SD = 3,837) na skali nezavisnog samopoimanja od femininih sudionika (M = 45,63; SD = 5,400) i nediferenciranih sudionika (M = 44,95; SD = 5,158). Na skali zavisnog samopoimanja dobivena je statistički značajna razlika između androginih i nediferenciranih sudionika (androgini / nediferencirani = 3,68, $p < 0,05$) te androginih i maskulinih sudionika (androgini / maskulini = 3,21, $p < 0,05$). Aritmetička sredina androginih sudionika na skali zavisnog samopoimanja iznosi (M = 35,29; SD = 3,102), aritmetička sredina nediferenciranih sudionika je (M = 31,66; SD = 3,177), dok aritmetička sredina maskulinih sudionika na skali zavisnog samopoimanja iznosi (M = 31,80; SD = 4,006). Značajna razlika u zavisnom samopoimanju dobivena je također između femininih sudionika koji se statistički značajno razlikuju od nediferenciranih sudionika (feminini / nediferencirani = 2,54, $p < 0,05$) i maskulinih sudionika (feminini / maskulini = 2,06, $p < 0,05$). Aritmetička sredina femininih sudionika na skali zavisnog samopoimanja iznosi (M = 34,86; SD = 3,808), nediferenciranih sudionika (M = 31,66; SD = 3,177), a maskulinih sudionika (M = 31,80; SD = 4,006).

Pretpostavka je bila kako će androgini i maskulini sudionici imati izraženiji nezavisni pojam o sebi od femininih i nediferenciranih sudionika i na dobivenim rezultatima ta je pretpostavka potvrđena. Deskriptivni podaci iz tablice 5. prikazuju kako androgini i maskulini sudionici postižu najveći prosječni rezultat na skali nezavisnog samopoimanja. Na skali zavisnog samopoimanja najveći su rezultati postignuti u skupinama androginih i feminih sudionika.

Tablica 5. Deskriptivna statistika za upitnik samopoimanja s obzirom na spol i rodnu kategoriju

RODNA KATEGORIJA			NEZAVISNO SAMOPOIMANJE	ZAVISNO SAMOPOIMANJE
	SPOL	N	M (*SD*)	M (*SD*)
Maskulini	M	45	48,38 (3,984)	31,60 (4,031)
	Ž	10	48,40 (3,273)	32,70 (3,974)
	Ukupno	55	48,38 (3,837)	31,80 (4,006)
Feminini	M	14	44,07 (6,342)	32,71 (4,827)
	Ž	35	46,26 (4,937)	35,71 (2,986)
	Ukupno	49	45,63 (5,400)	34,86 (3,808)
Androgini	M	19	48,11 (8,425)	34,53 (3,289)
	Ž	16	50,88 (3,686)	36,19 (2,689)
	Ukupno	35	49,37 (6,748)	35,29 (3,102)
Nediferencirani	M	23	44,91 (4,044)	31,35 (2,933)
	Ž	21	45,00 (6,261)	32,00 (3,464)
	Ukupno	44	44,95 (5,158)	31,66 (3,177)

RASPRAVA

U skladu s pretpostavkom, utvrđena je razlika u samopoimanju s obzirom na spol. Prijašnja su istraživanja pokazala kako su muškarci skloniji razviti nezavisno samopoimanje, a žene zavisno (Josephs, Markus i Tafarodi, 1992; prema Hewstone, Stroebe i Jones, 2012). Kroz rodno specifičnu socijalizaciju djevojke se uči da razvijaju osobine i vještine koje im pomažu u izgrađivanju i održavanju odnosa s drugim ljudima, dok se dječaci potiču na stjecanje kvaliteta koje ih razlikuju od drugih, te se potiču da budu neovisniji. Prema prvoj hipotezi pretpostavilo se kako će muškarci imati izraženiji nezavisni pojam o sebi, a žene zavisni pojam o sebi. Prva hipoteza djelomično je potvrđena budući da se razlika u zavisnom samopoimanju između muškaraca i žena pokazala statistički značajnom u korist žena. Testiranje razlike složenom analizom varijance pokazalo je kako postoji glavni efekt spola na samopoimanje. Ta se razlika pokazala statistički značajnom samo za zavisno samopoimanje i u to u prilog ženama koje pokazuju veće rezultate na skali zavisnog samopoimanja od muškaraca. Žene se uči da razvijaju zavisnu definiciju o sebi u kojoj su važne druge značajne osobe za samoprezentaciju, a muškarce se uči da razvijaju nezavisnu definiciju o sebi u kojoj je njihovo "ja" autonomno i razlikuje se od ostalih (Cross i Madson, 1997). Istraživanje Josephsa, Markusa i Tafaroda (1992; prema Hewstone, Stroeb i Jones, 2012) pokazalo je da žene imaju tendenciju razvoja zavisnog samopoimanja i svoje samopoštovanje povezuju više sa zavisnim kvalitetama, dok je kod muškaraca obrnuta situacija i skloniji su razviti nezavisno samopoimanje i kvalitete. Te se razlike autori pripisali rodno specifičnoj socijalizaciji gdje se djevojke uči da preferiraju kvalitete koje ih povezuju s drugima, a dječake da stječu kvalitete koje ih razlikuju od drugih (Spence, Deaux i Helmreich, 1985; Hewstone, Stroeb i Jones, 2012). Gabriel i Gardner (1999; prema Lloyd, Dunn i Hammer, 2009) su uspoređivali relacijsku i kolektivnu forma zavisnosti i utvrdili kako su muškarci više kolektivno zavisni od žena. Na primjer, kada su muškarci spontano zatraženi za samoopis, češće su nego žene navodili grupno članstvo (npr. član bratstva), dok su žene češće navodile specifične bliske odnose (prijateljica, sretno udana). Kada je od muškaraca i žena zatraženo da se prisjete nekog sretnog ili emocionalnog događaja, muškarci su češće nego žene navodili događaje u kontekstu kolektiva, dok su žene češće navodile događaje s bliskom osobom (Gabriel i Gardner, 1999; prema Lloyd, Dunn i Hammer, 2009). U skladu sa spolnim razlikama u zavisnosti, žene uobičajeno izvještavaju o većoj relacijskoj zavisnosti od muškaraca. Među studentima u SAD-u žene konzistentno postižu više rezultate od muškaraca na skali relacijskog zavisnog pojma o sebi (RISC skala) i to na česticama kao što su "Bliski odnosi s drugima važan su odraz mene" (Cross, Bacon i Morris, 2000; Gabriel i Gardner, 1999; Gore,

Cross i Morris, 2006; prema Lloyd, Dunn i Hammer, 2009). U istraživanju u pet kultura Kashim i suradnici (1995; prema Leary Lloyd, Dunn i Hammer, 2009) su pronašli da žene konzistentno postižu više rezultate od muškaraca na skalama bliskosti u emocionalnim odnosima s drugima.

Zaključci o razlikama u zavisnom i nezavisnom samopoimanju kod muškaraca i žena uglavnom su proizašli iz istraživanja provedenim u zapadnim kulturama. Istraživanja su potvrdila paralele između samopoimanja koje promiču individualistička i kolektivistička društva te samopoimanja unutar iste grupe. Uočeno je da žene obično imaju veće zavisno samopoimanje od muškaraca (Cross i Madson, 1997; prema Lloyd, Dunn i Hammer, 2009). To ne znači da su muškarci manje socijalni od žena, već da muškarci i žene svoje socijalne potrebe ispunjavaju na različite načine. Žene su većinom uključene u bliske odnose s prijateljima i članovima obitelji, dok su muškarci više uključeni u socijalne interakcije u klubovima i sportskim timovima (Lloyd, Dunn i Hammer, 2009). Istraživanja su potvrdila da će osobe s nezavisnim samopoimanjem biti motivirane preuzeti uloge koje će im omogućiti da izraze ono što smatraju svojim unutarnjim kvalitetama povezanima s nezavisnim aspektima sebe. Osobe s zavisnim samopoimanjem biti će motivirane za preuzimanjem uloga koje ima omogućuju da izraze povezanost sa drugima. Prihvaćanje uloga koje su konzistentne s doživljavanjem i vrednovanjem sebe pridonosi povećanju samopoštovanja i konzistentnom samopoimanju (Bielby, 1992; prema Prescott, 2006).

Spoznaje o zavisnom pojmu o sebi pružaju uvid u način na koji pojam o sebi utječe na razmišljanje, osjećaje i ponašanje (Cross i Madison, 1997). Pokazalo se da te razlike u pojmu o sebi uzrokuju varijacije u atribucijskim procesima. Osobe su sklone atribuirati ponašanje drugih njihovim osobinama, a svoje ponašanje situacijskim čimbenicima. Osobe sa zavisnim pojmom o sebi, koje svoje ponašanje prilagođavaju potrebama i željama bliskih drugih, osjetljivije su na situacijska ograničenja ili imperative koji utječu na njihovo i tuđe ponašanje (Cross i Madison, 1997). Newman (1993; prema Powell, 2011) je u svom istraživanju uspoređujući odgovore osoba koje postižu visoke i niske rezultate na mjerama nezavisnosti i individualnosti pronašao kako nezavisne individue češće ponašanje drugih pripisuju njihovim osobinama.

Rodni identitet odnosi se na uvjerenja koja osoba ima o sebi u socijalnim odnosima. Osobe koje se prema BSRI klasificiraju u feminine vjerojatnije će posjedovati zavisni pojam o sebi, odnosno osobe koje su bitne u njihovom životu važne su za njihovu reprezentaciju sebe (npr. "Ja sam voljeni roditelj", "Ja sam važan član tima"). Osobe koje se klasificiraju kao maskuline vjerojatnije će posjedovati nezavisni pojam o sebi prema kojem druge vide kao odvojene od sebe. Priroda samopoimanja za androgine i nediferencirane osobe manje je jasna (Powell, 2011).

Složenom analizom varijance dobiven je glavni efekt rodne kategorije na samopoimanje. Prema hipotezi postavljenoj u sklopu drugog problema pretpostavilo se kako će maskulini i androgini sudionici imati veće nezavisno samopoimanje od feminih i nediferenciranih sudionka. Scheffeovim testom potvrđena je hipoteza da između pojedinih rodnih kategorija postoji statistički značajna razlika te je dobiveno da androgini i maskulini sudionici postižu viši prosječni rezultat na skali nezavisnog samopoimanja od femininih i nediferenciranih sudionika. Istraživanje Bem i suradnika (1976; prema Coon i Mitterer, 2007) pokazalo je kako su maskuline i androgine osobe neovisnije u situacijama socijalnog pritiska od femininih osoba. Posjedovanje maskulinih osobina primarno znači da je osoba nezavisna i deklarativna te je postizanje visokih rezultata na skali maskulinosti povezano s visokim samopoštovanjem i uspjesima u brojnim situacijama (Long, 1989; prema Coon i Mitterer, 2007). Istraživanja su pokazala kako je maskulinost značajan prediktor općeg samopoštovanja i kod djevojčica i kod dječaka, ali da androgine osobe posjeduju čak i veće samopoštovanje od maskulinih osoba (Alpert-Gillis i Connell, 1989; Bem, 1977; Hall i Halberstadt, 1980; Spence i Helmreich, 1978; Spenc i suradnici, 1975; prema Carducci, 2009). Ti nalazi su istraživače naveli na zaključak kako će maskulina i androgina djeca postizati veće rezultate na mjerama globalnog samopoštovanja nego feminina i nediferencirana djeca.

Ovim se istraživanje pokazalo kako androgine i maskuline osobe također imaju izraženiji nezavisni pojam o sebi od feminih i nediferenciranih osoba. Na skali nezavisnog pojma o sebi čestice su konstruirane tako da se grupiraju u četiri kategorije koje predstavljaju neki dio pojma o sebi, odnosno čestice koje se odnose na izgled i popularnost, čestice koje označavaju intelekt i sposobnosti, te čestice koje se odnose na osobni uspjeh i priznanje te osobnu kontrolu. Prijašnja istraživanja su pokazala da na svim tim mjerama pojma o sebi maskuline i androgine osobe postižu u prosjeku više rezultate od femininih i nediferenciranih osoba. U svom istraživanju Hall i Halberstadt (1980; prema Carducci, 2009) su ispitali odnos između spolnog tipiziranja i samopercepcije izgleda. Pronašli su značajnu korelaciju između maskulinosti i percipirane fizičke atraktivnosti te androginosti i percipirane fizičke atraktivnosti. I maskulinost i androginost povezane su s percepcijom fizičke atraktivnosti. Iako femininost pozitivno korelira s ekspresivnim kvalitetama kao što je briga za druge (Bem, Martyna i Watson, 1976; prema Carducci, 2009), empatija (Orlofsky i Windle, 1978; Spence i Helmreich, 1978; prema Carducci, 2009) i suosjećajno slušanje (Bem, 1975; prema Carducci, 2009) za koje bi se očekivalo da povećavaju socijalnu prihvaćenost, rezultati istraživanja ne pružaju potporu za pretpostavku da te kvalitete doprinose pozitivnoj samopercepciji socijalne prihvaćenosti. Wilson i Cairns (1988;

Carducci, 2009) pronašli su kako je jedino maskulinost značajni prediktor percipirane socijalne kompetencije za oba spola. Dvije studije ispitivale su odnos akademske kompetencije te maskulinosti i femininosti. Obje studije su pokazale kako maskulinost značajno korelira sa samopercipiranom intelektualnom i akademskom kompetencijom i to samo kod djevojaka (Hall i Halberstadt, 1980; Wilson i Cairns, 1988; prema Carducci, 2009). Istraživanja su pokazala kako su visoko obrazovane žene i studentice u prosjeku više maskuline od niže obrazovanih žena (Long, 1986; Lu i Wu, 1998; prema Brnić, 2002). Subskale koje se odnose na osobni uspjeh i priznanja te osobnu kontrolu sadrže čestice koje podrazumijevaju postizanje osobnih ciljeva, izvršavanje zadataka, ostvarivanje zarade i utjecaj na ljude oko sebe. Te se karakteristike smatraju instrumentalnima i za očekivati je da će biti naglašenije kod maskulinih sudionika te kod androginih sudionika koji posjeduju uravnoteženi odnos između ekspresivnih i instrumentalnih karakteristika.

Još jedna statistički značajna razlika dobivena je za zavisno samopoimanje. Rezultati su pokazali kako feminini i androgini sudionici postižu više rezultate na zavisnom samopoimanju od maskulinih i nediferenciranih sudionika. Brojna istraživanja sugeriraju kako je posjedovanje psiholoških prednosti kod ljudi koji postižu visoke rezultate na androginosti više pod utjecajem maskulinih osobina nego ravnoteže između maskulinih i femininih karakteristika (Whitley, 1983; prema Marčič, Grum, 2011). Mnoge tradicionalno feminine karakteristike kao ovisnost, samokritičnost, pretjerana emotivnost se smatraju društveno nepoželjnima. Zbog toga su istraživači pretpostavili da će osobe koje posjeduju više maskulinih nego femininih karakteristika biti bolje prihvaćene u društvu što će rezultirati većim razinama samopouzdanja i samopoštovanja kod androgine osobe. To je dovelo do formiranja androginog koncepta koji uključuje četiri dimenzije: poželjnu i nepoželjnu femininost te poželjnu i nepoželjnu maskulinost (Ricciardelli i Williams, 1995; prema Marčič, Grum, 2011). Osobine kao snaga, sigurnost, čvrstina smatraju se poželjnim maskulinim osobinama, dok se autoritativnost, nasrtljivost i sarkazam smatraju nepoželjnim maskulinim osobinama. S feminine strane, strpljenje, osjećajnost i odgovornost smatraju se poželjnima, dok se nervoza, bojažljivost i slabost smatraju nepoželjnim femininim osobinama (Marčič, Grum, 2011). Osobe koje posjeduju najbolje maskuline i feminine kvalitete vjerojatnije će biti sretnije, popularnije, više voljene, fleksibilnije, adaptibilnije i više vole sebe od osoba koje posjeduju samo jedan set osobina ili koje kombiniraju negativne aspekte oba roda (Marčič, Grum, 2011).

Posjedovanje femininih osobina primarno znači da je osoba brižna i interpersonalno orijentirana, stoga je za osobe koje postižu visoke rezultate na skali femininosti vjerojatnije da će

tražiti i primati socijalnu podršku. Takve osobe doživljavaju veću socijalnu bliskost i više sreće u braku (Reevy i Maslach, 2001; prema Coon i Mitterer, 2007). Androgine osobe su fleksibilnije u suočavanju s teškim situacijama (Woodhill i Samuels, 2004; prema Coon i Mitterer, 2007) i zadovoljnije su svojim životom jer koriste i instrumentalne i emocionalne ekspresivne kapacitete kako bi unaprijedili svoj život i odnose (Lefkowitz i Zeldow, 2006; Coon i Mitterer, 2007). Androgine osobe vršnjaci doživljavaju popularnijima i prilagođenijima nego osobe koje su tradicionalno spolno tipizirane (Boldizar, 1991; prema Carducci, 2009). Osim toga, androgine osobe imaju više uspjeha u heteroseksualnim intimnim odnosima zbog veće sposobnosti da razumiju i prihvate međusobne razlike (Coleman i Ganong, 1985; prema Marčič, Grum, 2011). Uzimanjem u obzir svih navedenih karakteristika femininih i androginih osoba ne iznenađuje nalaz ovog istraživanja koji je pokazao kako feminine i androgine osobe imaju izraženiji zavisni pojam o sebi od maskulinih i nediferenciranih osoba. Osobe sa zavisnim pojmom o sebi aktivno traže odnose s drugima, obraćaju pozornost na potrebe drugih i imaju želju za održavanjem i njegovanjem odnosa s drugima. Unazad tridesetak godina ponašanja koja se povezuju uz određene rodne uloge vrlo su se promijenila (Lyons, Duxbury i Higgins, 2005). Kako se u društvu mijenjaju zahtjevi u pogledu rodnih uloga tako se mijenja i percepcija o tome što znači biti maskulin ili feminin. Za razliku od prošlosti u današnjem društvu granica između muževnosti i ženstvienosti nije više tako oštro zacrtana i pojedinci mogu izražavati osobine suprotne njihovoj rodnoj ulozi (Gerson, 1993; prema Lyons, Duxbury i Higgins, 2005).

Samopoimanje je vrlo složeno i prijašnja su istraživanja došla do zaključka kako je za jasniju sliku o utjecaju određenih varijabli na samopoimanje bolje mjeriti pojedine dimenzije samopoimanja nego globalno samopoimanje. Marsh i suradnici (1990; prema Warsh i Byrne, 1991) su u svom istraživanju potvrdili multidimenzionalnost pojma o sebi i zaključili kako će samopoimanje u specifičnim domenama biti u pozitivnoj korelaciji sa vanjskim kriterijima nego globalna mjera samopoimanja, te da se povezanost samopoimanja sa drugim konstruktima ne može adekvatno shvatiti ukoliko se multidimenzionalnost samopoimanja ignorira U ovom radu mjerila se jedna dimenzija samopoimanja, zavisno i nezavisno samopoimanja. Rezultati dovode do zaključka kako u našem društvu, čak i među mlađim generacijama nije došlo do velikog pomaka u pogledu rodnih uloga i kako se osobe još uvijek opisuju i doživljavaju u sklopu tradicionalnih rodnih uloga pa se tako u skladu s rodnim stereotipima muškarci i dalje doživljavaju nezavisnima, a žene zavisnima.

Na razvoj rodnih uloga utječe socijalizacija, a jasniji uvid u samopoimanje može nam dati jasniju sliku o društvu unutar kojeg se osoba razvija. Prikupljanjem informacija o međuodnosu

samopoimanja i rodnih uloga na razvoj pojedinca možemo uočiti neke štetne posljedice socijalizacije ili izdvojiti one koji pridonose povećanju samopoštovanja i konzistentnom samopoimanju. Daljnjim istraživanjima trebalo bi ispitati efekte pridržavanja tradicionalnim rodnim ulogama na specifične komponente samopoimanja i njihov doprinos povećanju ili smanjenu globalnog samopoimanja. Zavisno i nezavisno samopoimanje trebalo bi ispitati na različitim kulturama u različitim dobnim skupinama, prikupljajući istovremeno podatke i o drugim domenama samopoimanja, te o rodnim ulogama s kojima se osobe identificiraju. Proširena saznanja o samopoimanju mogu pomoći u objašnjenju velikog ranga psiholoških fenomena u društvu. u svrhu proširenja saznanja bilo bi potrebno koristiti različite mjerne instrumente. Još jedan nedostatak istraživanja, pored obuhvaćanja samo zavisne i nezavisne domene samopoimanja je u primjeni najčešće korištenog mjernog instrumenta za ispitivanje rodnih uloga, BSRI (Bem, 1974). BSRI (Bem, 1974) sadrži čestice koje su usmjerene većinom na pozitivne karakteristike maskulinosti i femininosti i zanemaruje neke stereotipno maskuline i feminine nepoželjne karakteristike. Budući da se u BSRI-u (Bem, 1974) svrstavanje u kategorije maskulinosti, femininosti, androginosti i nediferenciranih sudionika vrši po medijanu, treba imati na umu da određeni sudionici mogu biti svrstani u različite kategorije ovisno o medijanu skupini s kojom su testirani. U daljnjim istraživanjima bilo bi dobro primijeniti neke druge mjerne instrumente koji mjere i nepoželjne karakteristike maskulinosti i femininosti i gdje se svrstavanje u pojedinu rodnu kategoriju ne vrši na temelju medijana. U ovom su istraživanju korišteni mjerni instrumenti koji u velikoj mjeri posjeduju slične čestice i ispituju slične osobine. Kod BSRI-a (Bem, 1974) čestice su konstruirane tako da ispituju tradicionalne maskuline i feminine karakteristike (maskulinost: nezavisan, atleta, uporan, snažan; femininost: rado pomaže, srdačna, suosjećajna, nježno govori), dok su kod ASSEI-a (Elovson i Fleming, 1989) skale koje ispituju zavisno i nezavisno samopoimanje također konstruirane tako da opisuju stereotipno femininina i maskulina ponašanja (nezavisno samopoimanje: "Važna mi je kondicija, snaga i spretnost", "Važno mi je stjecanje bogatstva i vrijedne imovine"; zavisno samopoimanje: "Važno mi je imati blizak odnos ili vezu s nekim", "Važni su mi odnosi u obitelji, imati dobre obiteljske odnose"). Uzimajući te činjenice u obzir vrlo je jedostavno zaključiti da je do potvrđivanja hipoteza došlo jer su mjerni instrumenti koji su korišteni mjerili vrlo slične osobine. U istraživanjima odnosa samopoimanja i rodnih uloga potrebno je imati na umu da odnos maskulinosti i femininosti sa samopoimanjem ovisi o aspektu samopoimanja koji se mjeri. Ako pojam o sebi reflektira tradicionalnu maskulinu orijentaciju, tada će androgine i maskuline osobe neovisno o spolu, postizati veće rezultate na samopoimanju. Ukoliko pojam o sebi mjeri tradicionalno feminine ekspresivne uloge, tada će feminini i androgini sudionici postizati veće rezultate (Lyons,

Duxbury i Higgins, 2005). Stoga pri interpretaciji rezultata istraživanja treba uzeti u obzir i mjerne instrumente, koji su zbog tradicionalno stereotipnih čestica maskulinosti i femininosti pridonijeli dobivanju očekivanih hipoteza i možda utjecali da sudionici odgovaraju u skladu sa stereotipnim rodnim ulogama. Ispitivanje samopoimanja i pripadnosti određenoj rodnoj ulozi možda bi se trebalo obavljati individualno. Možda je pripadnost drugih sudionika istog spola utjecala na davanje odgovora skladu sa očekivanom spolnom ulogom.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem je ispitivan odnos rodnih uloga i spola sa samopoimanjem. Ustanovljeno je da muškarci postižu statistički značajno veći rezultat od žena na nezavisnom samopoimanju. Kao drugi problem istraživan je odnos rodnih uloga, maskulinosti, femininosti, androginosti i nediferenciranosti sa zavisnim i nezavisnim samopoimanjem, te je utvrđena statistički značajna razlika između pojedinih kategorija rodne uloge. Maskulini i androgini sudionici postižu statistički značajno veći rezultat od femininih i nediferenciranih sudionika na nezavisnom samopoimanju, dok feminini i androgini sudionici postižu veći rezultat na zavisnom samopoimanju od maskulinih i nediferenciranih sudionika.

LITERATURA:

Bem, S. L. (1974). Masculine or Feminine...or Both? The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 42*, 155-162.

Brnić, P. (2002). Odnos maskulinosti, femininosti te nekih sociodemografskih varijabli sa lokusom kontrole. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Carducci, B.J. (2009). *The Psychology of Personality: Viewpoints, Research, and Applications*. Wiley-Blackwell.

Charlesworth , R. (2010). Understanding Child Development: Cengage Learning.

Coon, D., Mitterer, J.D. (2007). Introduction to Psychology: Gateways to Mind and Behavior with Concept Maps: Thomson Wadsworth.

Cross, S.E., Madson, L. (1997). Models of the Self: Self-Construals and Gender. *Psychological Bulletin*, 122(1), 5-37.

Elovson, A.C., Fleming, J.S. (2008). *The Adult Sources of Self-Esteem Scale (ASSEI): Development, Rationale and History.* Unpublished manuscript, available from author.

Forgas, J.P., Williams, K.D., Wheeler, L. (2001). The Social Mind: Cognitive and Motivational Aspects of Interpersonal Behavior: Cambridge University Press.

Fulgosi, A. (1987). *Psihologija ličnosti: teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.

Hampson, S.E. (1988). *The Construction of Personality: An Intraduction*. Routledge.

Hewstone, M., Stroebe, W., Jonas, K. (2012). An Introduction to Social Psychology: John Wiley & Sons.

Hyde, J.S., Krajnik, M., Skuldt – Niederberger, K. (1991). Androgyny across the life span: A replication and longitudinal. *Developmental Psychology*, 27(3), 516-519.

Jugović, I. (2004). *Zadovoljstvo rodnim ulogama*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Lacković-Grgin,K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Leary, M.R., Hoyle, R.H. (2009). Handbook of individual differences in social behavior. Guilford Press.

Lloyd, M.A., Dunn, D.S., Hammer, E.Y. (2009). Psychology Applied to Modern Life: Adjustment in the 21st Century. Belmont, CA: Wadsworth/Cengage

Marčič, R., Grum, D.K. (2011). Gender differences in self-concept and self-esteem components. *Studia Psychological*, 53(4), 373-384.

Marsh, H.W., Craven, R.G., McInerney, D. (2008). *Self-Processes, Learning, and Enabling Human Potential: Dynamic New Approaches. International Advances in Self Research*. Greenwich, CT: Information Age Press.

Marsh, H.W., Byrne, M.B. (1991). Differentiated Additive Androgyny Model: Relations Between Masculinity, Femininity, and Multiple Dimensions od Self-Concept. *Journal of Personalyty and Social Psychology*, 61(5), 811-828.

Muller, S.L., Conway Dato-On, M. (2008). Gender-role orientation as a determinant of entrepreneurial self-efficacy. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 13(1), 3-20.

Prescott, A.P. (2006). The Concept of Self in Education, Family And Sports: (pp. 115-152). New York : Nova Science Publishers.

Powell, G.N. (2011). Women and Men in Management: SAGE Publications, Inc.

Sarilar, J. (2011). *Istraživanje stvaranja pozitivne slike o sebi.* Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Učiteljski fakultet u Osijeku.

Shaffer, R.D. (2009). Social and Personality Development: Wodsworth, Cengage Learning.

Skok, K. (2006). Opća informiranost i spolne uloge. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Šojat, A. (2007). *Traženje uzbuđenja i rodna uloga*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Vasta, R., Haith, M., Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Worell, J. (2002). Encyclopedia of Women and Gender: Sex Similarities and Differences and the Impact of Society on Gender: Academic Press.

Zeba, M. (2006). *Samopoimanje učenika različitog školskog uspjeha*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.